

הטעם להטעמה

סוגיית טעמי המקרא כאמצעי פרשני ידועה וראויה לדיון רחב ומעמיק¹. דיון זה עשוי לתרום תרומה חשובה למורי המקרא בבתי הספר. כוונתי בשורות הבאות להפנות את שימת הלב לתופעת ההטעמה בקריאה, תוך כדי הצעת דוגמאות רבות שבהן מופיעה תופעה זו.

על הבעיות בקריאה נכונה ומוטעמת כדרישת הכתוב התייחסו כבר קדמונינו². הרמב"ם מעיר הערותיו בנושא זה על קריאת שמע אך ברור שהכוונה לכל התפילות: "כיצד ידקדק בקריאתו? ישמור שלא ירפה החזק ולא יחזיק הרפה, ולא יניח הנד ולא יניד הנח, לפיכך צריך ליתן רווח בין הדבקים בין כל שתי אותיות הדומות שאחת מהן סוף תיבה והאחרת תיבה הסמוכה לה, כגון 'על לבבך' קורא בקול ושוהה וחוזר וקורא לבבך, וכן 'ואבדתם מהרה', 'הכנף פתיל'..."³.
אין ספק שהדברים אמורים גם בקריאה בתורה, כפי שמעיר דותן⁴.

נראה שיש לחלק את נושא "הקריאה הנכונה" לשלושה חלקים:

- א – הפרדה בין דבקים.
- ב – הפרדה בין מלים שקריאתם ברצף מולידה משמעות אחרת⁵ ולעתים אף מסלפת את הכתוב.
- ג – הטעמה – הדגשת ההברה המוטעמת בכל מילה.

במאמרנו זה נתמקד רק בנושא השלישי על ההטעמה בקריאה בטקסט המקראי למרות שהדברים נכונים לגבי כל קריאה בכל טקסט שהוא.

1. ארנד, מ' – **יסודות בהוראת המקרא**, הוצאת בר-אילן, 1987. פרק ד' "א-ב בטעמי המקרא ובמשמעותם הפרשנית", עמ' 93-13, ופרק ה' "טיפוח הקריאה הנכונה", עמ' 114-128.
2. גורן, ז' – **טעמי המקרא כפרשנות**, ספרית "הייל בן חיים", הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1995. קוגוט, ש' – **המקרא בין טעמים לפרשנות, בחינה לשונית ועניינית של זיקות ומחלוקות בין פרשנות הטעמים לפרשנות המסורתית**, הוצאת מגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשנ"ד.
3. רמב"ם, משנה תורה, ספר אהבה, הלכות קריאת שמע, פ"ב, הלכות ח-יא, וכן "כסף משנה" ו"לחם משנה" שם.
4. דותן, א' – **ענייני הגיה בתפילה ובקריאת התורה** ספר שבטיאל מחקרים בלשון עברית ובמסורות העדות, הוצאת אפיקים, רמת-גן תשנ"ב, עמ' 68-76.
5. שרונ, נ' – **ספר אם למקרא**, המבוא על חשיבות הדקדוק, בני-ברק, תשנ"ג, עמ' 13-22.

טעמים שמיקומם קבוע

(פוסט פוזיטיביים ופרה פוזיטיביים)

מלבד האותיות והניקוד מצויים בטקסט המקראי סימנים נוספים הקרויים טעמים, אלה הם כידוע טעמי המקרא. בתוך כ"ד ספרי הקודש יש שני סוגים של טעמים, טעמים לספרי אמי"ת (איוב, משלי, תהלים) וטעמים לאי"ך ספרים (שאר הספרים בתנ"ך). שני הסוגים מתחלקים לטעמים מפסיקים וטעמים מחברים. במאמר זה מתמקדים אנו בטעמי אי"ך ספרים בלבד. לטעמים אלה ארבע מחלקות של טעמים מפסיקים: קיסרים, מלכים, משנים, ושלישים, וטעמים מחברים.

רוב הטעמים מיקומם מעל או מתחת לאות הראשונה בהברה המוטעמת, אותה יש להדגיש בשעת הקריאה. לטעמים אחדים מיקום קבוע במילה והם:

א. סגול	(מלך)	זרקא	(משנה)
פשטא	(משנה)	תלשא קטנה	(מחבר)
ב. תלישא גדולה		שליש יתיב	(משנה)

הטעמים: סגול, זרקא ופשטא ותלישא קטנה הם פוסט פוזיטיביים, היינו הם מוצבים תמיד מעל האות האחרונה של המילה, ואילו הטעמים: תלישא גדולה ויתיב הם פרה פוזיטיביים, היינו מוצבים תמיד לפני האות הראשונה במילה. במקרים אלה הולך לאיבוד ערכו של הטעם כמצוין את ההברה המוטעמת במילה.

בעיה נוספת קיימת בהטעמת הטעמים הדומים בצורתם והם הזוגות:

מהפך <	(מחבר)	יתיב <	(משנה) שצורתם שווה
קדמא >	(מחבר)	ופשטא >	(משנה) שצורתם זהה

לגבי הפשטא הלכו מרבית המדפיסים בדרך של "תרי פשטין", כלומר, הדפיסו בנוסף לפשטא שבסוף המילה סימן זהה נוסף מעל לאות הראשונה של ההברה המוטעמת.

התפתחות נוספת חלה עם הופעתו של תנ"ך "קורן". בכל הטעמים שמיקומם קבוע הוסיפו בהדפסת תנ"ך זה טעם זהה נוסף מעל לאות הראשונה של ההברה המוטעמת כגון:

משגת ויקרא י"ג, כא	וככה שמות י"ב, יא
שטו במדבר י"א, ח	מכל-העם שמות י"ח, כא

יוצא מכך שאין אף מילה במקרא כולו שאינה מוטעמת באחת מהברותיה. במידה ומדובר במילים קצרות בנות הברה אחת בלבד ההטעמה תהיה באות הראשונה במילה (למשל: אם כי מי לך וכו').

לעתים ההטעמה משנה את המשמעות של המילה. לדוגמה נעוץ במשפט הבא:

משה אוכל אורז לפני שהוא אורז את חפציו. את האוכל הנותר ישליך לפח.

במשפט זה המלים "אורז" ו"אוכל" חוזרות פעמיים ובמשמעות שונה. המילה "אורז" במלעיל משמעה מאכל מסויים, ואילו המילה "אורז" במלרע היא פועל מהשורש א.ר.ז. בגוף שלישי.

כמו כן המילה "אוכל" במלעיל היא שם עצם, ואילו המילה "אוכל" במלרע היא פועל מהשורש א.כ.ל. בגוף שלישי⁶. רשיי מעיר על הפסוק בבראשית מ"א, לה "...ואת כל אוכל שם דבר הוא, לפיכך טעמו באלף ונקוד בפתח קטן (סגול) ואוכל שהוא פועל כגון כי כל אוכל חלב (ויקרא ז', כה) טעמן למטה ונקוד קמץ קטן (צירי)".

התייחסות הפרשנות להטעמה

לא נדון כאן אם הניקוד שינה את ההטעמה או שבעקבות ההטעמה הניקוד השתנה⁷. נאמר רק, שלפנינו מילים זהות **שהטעמתן קובעת את משמעותן**. שינוי המשמע ע"י ההטעמה הוא תופעה קדומה. מאז ראשיתה של הפרשנות המקראית היה ידוע לפרשנינו כי שינוי בהטעמה (מלעיל, ומלרע) משנה את **זמן** הפעלים, ולעתים את **משמעות** המילים בכלל⁸.

גורן מזכיר את הנריך גזניוס, המנסח זאת בלשון הבלשנות המודרנית, בציינו כי כמו ביוונית או באנגלית כך גם בעברית, יש מלים זהות כתיב המובדלות ע"י מיקום ההטעמה כגון בָנו (מהשורש ב.נ.ה) לעומת בְנו (בתוכנו); קָמה (בעבר) לעומת קָמה (בהווה). גורן מביא דוגמאות אחדות של התייחסות לתופעה ע"י פרשני ימיה"ב נציין חלק מהן⁹:

רשיי לבראשית כ"ט, ו – "באה עם הצאן – הטעם באל"ף ותרגומו אתיא. ורחל באה הטעם למעלה בבי"ת ותרגומו אֶת. הראשון לשון עושה והשני לשון עשתה...".
ראבי"ע לבראשית כ"ו, ו – "ויהנה רחל בתו באה' מלרע שהוא שם תואר כמו פועל" (הכוונה – בינוני) ובהמשך לפסוק ט: "יורחל באה' מלעיל והוא פועל עבר".

רשיי לבראשית ט"ו, יז מרחיב את הכלל – "באה טעמו למעלה, לכן הוא מבואר שבאה כבר, ואם היה טעמו למטה באל"ף היה מבואר שהיא שוקעת, ואי אפשר לומר כך, שהרי כבר כתיב ויהי השמש לבוא' והעברת תנור עשן לאחר מכן היתה, נמצא שכבר שקע. וזה חילוק בכל תיבה לשון נקבה שישודה שתי אותיות כמו בא, קם, שב, כשהטעם למעלה לשון עבר הוא כגון זה, וכגון 'יורחל באה' (בראשית כ"ט, טו), כשהטעם למטה היא לשון הווה, דבר שנעשה עכשיו והולך, כמו 'באה עם הצאן' (בראשית כ"ט, ו) 'בערב היא באה ובבוקר היא שבה'" (אסתר ב', יד).

רשב"ם לבראשית ל', א, אומר – "מתה אנכי" – טעמו למטה שהוא פועל להבא (בינוני) אבל 'מתה עלי רחל' (בראשית מ"ח, ז) טעמו למעלה שהוא עבר".

נמצאנו למדים שבשפה המקראית רבות הן המילים אשר אותיותיהן דומות, אך שינוי בהטעמתן גורם לעתים שינוי הניקוד, ועקב כך שינוי. במשמעות. יש אף מילים שגם האותיות וגם הניקוד זהה ורק ההטעמה יכולה לקבוע מה משמעות המילה (כדוגמת 'באה'.

6. לשם נוחיות קבענו סימן גרפי להטעמה במלעיל (<) וסימן להטעמה במלרע (~), סמנים אלה משמשים בסידור "רינת ישראל" בעריכת שלמה טל.

7. דותן, א' – A. Dotan — The Relative Chronology of Hebrew Vocalization and Accentuation. — PAAJR XLVIII (1981), p. 87-99.

8. וכן: ברויאר, י' – "מחלוקת ניקוד וטעמים בחלוקת הפסוקים" **ספר יובל** ל' מרדכי ברויאר. גורן, ז' – **טעמי המקרא בפרשנות**, ספרית "הלל בן חיים", הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1995, עמ' 25-21. מלמד, ע"צ – "טעמי המקרא בדברי הפרשנים", **מחקרים במקרא בתרגומיו ובמפרשיו**, הוצאת מגנס, תשמ"ד, עמ' 459-455.

9. לאחרונה סיכם את הנושא פרופ' קווגט בספרו **המקרא בין טעמים לפרשנות**, הוצאת מגנס, תשנ"ד, האוניברסיטה העברית, ירושלים, במיוחד עמ' 61-107.

לעיל). לפעמים נמצא פסוקים אשר אותה מילה עם אותו ניקוד מופיעה פעמיים באותו פסוק ורק ההטעמה משנה את המשמעות. לדוגמה:

"וְשָׁבוּ אֵלַי בְּכָל לִבָּבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֲתֶם" (מלכים א', ח', מח).

פעמיים מופיעה המילה "שבו", הראשונה במלעיל (והכוונה חזרו מהשורש ש.ו.ב.) והשנייה במלרע (במשמע של שבי מהשורש ש.ב.ה.).

דוגמאות להטעמה כמשנה משמעות

כפי שהערנו בתחילה כוונתנו הייתה להפנות תשומת לב יתירה להטעמה, ולשם כך להציע דוגמאות מספר הממחישות תופעה זו. בכל דוגמה להלן נציע שני פסוקים אשר בהם מופיעה מילה זוהי [הומונים] (לעתים גם הניקוד זהה) ורק ההטעמה היא זו אשר תקבע את המשמעות הנכונה בפסוק. להלן הדוגמאות:

נחש

1. א. "כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל" (במדבר כ"ג, כג) — מלשון נחוש.
- ב. "יהי דן נחש עלי דרך שפיפון עלי אורח..." (בראשית מ"ט, יז) — בע"ח.

נעל

2. א. "...ויצא אותה משרתו החוץ ונעל הדלת אחריה" (שמואל ב', י"ג, יח) — פעולה, נעילת דלת.
- ב. "ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל" (דברים כ"ה, י) — שם עצם.

טעם

3. א. "...ויזאל שאול... ולא טעם כל העם לחם" (שמואל א', י"ד, יד) — פועל.
- ב. "טוב טעם ודעת למדני כי במצוותיך האמנתי" (תהלים קי"ט, טו) — שם עצם.

שחר

4. א. "וכמו השחר עלה ויאצו המלאכים בלוט לאמר..." (בראשית י"ט, טו) — שם עצם.
- ב. "עורי שחר מעלי, ועצמי־חרה מני־חרב" (איוב ל', ט) — פועל.

קמה

5. א. "...והנה קמה אלומתי וגם ניצבה..." (בראשית ל"ז, ז) — פועל בעבר.
- ב. "...מהחל חרמש בקמה תחל לספור שבעה שבועות" (דברים ט"ז, ט) — שם עצם (אגודת שיבולים).

נחל

6. א. "...פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ־עבת וערבי נחל" (ויקרא כ"ג, מ) — שם עצם.
- ב. "ונחל ה' את יהודה חלקו על אדמת הקודש..." (זכריה ב', טז) — פועל בעתיד.

הדו

7. א. "...הוא אחשוורוש המולך מהדו ועד כוש" (אסתר א', א) — שם ארץ.
- ב. "הודו לה' קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו" (דברי הימים א', ט"ז, ח) — פועל.

בעל

8. א. "...ובעל בת־אל נכר" (מלאכי ב', יא) — פועל.
ב. "...ונקרב בעל הבית אל האלקים" (שמות כ"ב, ז) — שם עצם.

חרש

9. א. "וישלח יהושע בן־נון... שנים אנשים מרגלים חרש לאמר" (יהושע ב', א) — המשמעות: בשקט.
ב. "לא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשול..." (ויקרא י"ט, יד) — פגם, אדם שאיננו שומע.

שבו

10. א. "ואת כל חילם ואת כל טפם שבו ויבזזו..." (בראשית ל"ד, כט) — המשמעות: שָׁבִי (מהפועל ש.ב.ו.).
ב. "וירא אלוקים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה" (יונה ג', י) — המשמעות: חזרו מהפועל (ש.ו.ב.).

דוגמאות להטעמה המשנה את זמני הפועל

פעלים המוטעמים בהברה שלפני אחרונה הם **לשון עבר** אך אותם מילים בתוספת האות "ווי" בתחילתן מוטעמות בדרך כלל בהברה האחרונה והן **לשון עתיד**. ה"ווי" הופכת את הפועל מלשון עבר ללשון עתיד (או הווה). "ווי" זאת נקראת "ווי" ההיפוך.

1. א. "ויאמר אברהם הן לי לא נתת זרע..." (בראשית ט"ו, ג) — עבר.
ב. "בעוד שלושת ימים... ונתת כוס פרעה בידו..." (בראשית מ', יג) — עתיד.
2. א. "את אוריה החתי הכית בחרב ואת אשתו לקחת לך לאשה..." (שמואל ב', י"ב, ט) — עבר.
ב. "כי אל ארצי ואל מולדתי תלך ולקחת אישה לבני ליצחק" (בראשית כ"ד, ד) — עתיד.
3. א. "מה עשית לנו ומה חטאתי לך כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה" (בראשית כ', ט) — עבר.
ב. "והבאת לאביך ואכל בעבור אשר יברכך לפני מותו" (בראשית כ"ז, י) — עתיד.
4. א. "אל תשמחי... כי נפלתי קמתי" (מיכה ז', ח) — עבר.
ב. "וקמתי עליהם... והכרתי לבבל..." (ישעיה י"ד, כב) — עתיד.
5. א. "...וכאשר מת הילד קמת..." (שמואל ב', י"ב, כא) — עבר.
ב. "...וקמת ועלית אל המקום" (דברים י"ז, ח) — עתיד.
6. א. "ולא תשוב בדרך אשר הלכת" (מלכים א', י"ג, ט) — עבר.
ב. "והלכת אחרי אלוהים אחרים" (דברים ח', יט) — עתיד.
7. א. "מדוע עברת להלחם בבני עמון" (שופטים י"ב, ו) — עתיד.
ב. "ועברת את נחל קדרון" (מלכים א', ב', לז) — עבר.

8. א. "על שדה איש עצל עברתי" (משלי כ"ד, ל) – עבר.
ב. "ועברתי בארץ מצרים" (שמות י"ב, יב) – עתיד.
9. א. "ובל יאמרו... כל רעתם זכרתי" (הושע ז', ב) – עבר.
ב. "וזכרתי את בריתי" (בראשית ט', טו) – עתיד.
10. א. "ושברתי את גאון עוזכם" (ויקרא כ"ו, יט) – עתיד.
ב. "את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי" (יחזקאל ל', כא) – עבר.

לסיכום: מהערוות קצרות אלה ניתן לומר שיש טעם להטעמה, ורק הטועם מדעת זו מבין שהכל עניין של טעם. אם דעת וטעם נירדפות, כל שנותר לנו לבקש מהאל הטוב והמטיב: "טוב טעם ודעת למדני כי במצוותיך האמנותי".